

<https://doi.org/10.59849/2313-5204.2025.1.150>

ƏDƏBİYYAT
ЛИТЕРАТУРА
LITERATURE

NILUFAR CHULIEVA (Özbekistan)*

NAZAR EŞANKUL'UN HİKAYELERİNDE ZAMAN- MEKÂN VE
SANATSAL MİTOLOJİZM

Özet

Türk halklarının kültürel mirasının eski örneklerinden olan halk sözlü edebiyatı eserleri, Türk edebiyatının gelişimi için hizmet etmiştir. Halk sözlü edebiyatı örnekleri, mitler ve destanlar dahil olmak üzere, yüzyıllar boyunca insanlığın tarihsel köklerini, yüce fikirlerini ve yüksek ideallerini ileten benzersiz bir kaynak olmuştur. Halk sözlü edebiyatında her milletin hayalleri, düşüncesi, milli yaşam tarzı ve dünya görüşü ifade bulmuştur. Bu nedenle, günümüz küreselleşme döneminde - çeşitli manevi, ideolojik tehditler ve "popüler kültür"ün olumsuz etkileri giderek artan karmaşık bir zamanda, milli kültürün kaynağı olan folkloru araştırmak, çağdaş edebiyata etkisini ve sentezini incelemek her zamankinden daha acil bir öneme sahiptir. Bu süreç, her milletin milli-kültürel bakış açılarını, bilgeliğini ve genel olarak Türk halklarının manevi mirasının ağırlığını gösterir. Özbek edebiyat biliminin bu alandaki araştırmaları, Özbek edebiyatına folklor eserlerinin etkisinin hissedildiğini göstermektedir. Özellikle son yıllarda Özbek nesir eserlerinin özgün özelliklerinden biri olan mitolojik bakış açısı ve mitopoetik formlar aracılığıyla dünyayı anlama çabası dikkat çekmektedir. Eserleri bu açıdan incelemek, Türk halklarının folklorunun yazılı edebiyata etkisini değerlendirmek, Özbek edebiyatının özgün özelliklerini, gelişim ilkelerini belirlemek imkanı sağlar. Ayrıca, belirli yaratıcıların eserlerinin sanatsallığı, yaratıcı kavramı ve tarzı gibi bir dizi konuda yeni bilimsel-teorik sonuçlar çıkarmaya katkıda bulunur. Bu makalede, Nazar Eşankul'un yaratıcılığı, özellikle hikayelerinin mitopoetik yorumu verilmekte, yazarın sanatsal mitolojik düşünce estetiğini, sanatsal tarzını belirlemek amaçlanmaktadır. Belirli hikayelerin analizi aracılığıyla çağdaş Özbek hikaye anlatıcılığının özgün sanatsallığını belirlemek, sanatsal zaman ve mekânın şekli ve işlevsel özelliklerini göstermek hedeflenmiştir. Analizler sırasında hikaye türünde mitolojik mekân ve poetikasına dair sonuçlar çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *hikâye, folklor, mit, mitopoetika, mitik yöntem, mitopoetik forma, sanatsal zaman, sanatsal mekân, bilinçaltı, simge.*

* Ulusal Üniversitesi, Özbek Filolojisi Fakültesi, Doçent, Ph.D. E-posta: nilufarchuliyeva@gmail.com

Giriş. Günümüz Özbek edebiyatında yaratıcılar gerçekliği tasvir ederken, dünyayı mitolojik bir şekilde anlama, bu yolda mitik imgeler ve motiflerden yararlanma, mit konularının poetik transformasyonu temelinde eserler yaratma sürecinde dünya edebiyatı ilkelerinin Özbek edebiyat örneklerinde yansıtılması ve karşılaştırılması dikkat çekici bir şekilde görülmektedir. Bu tür eserlerin analizi ve araştırması, edebiyat bilimimiz için yeni bilimsel-teorik sonuçlar çıkarma imkanı vermektedir. Bu tür yaratıcı örnekler arasında yazar Nazar Eşankul'un nesri ve bu açıdan yapılan araştırmalar da karakteristiktir.

Tartışma. Nazar Eşankul'un "Ajr" ("Ödül") adlı hikâyesi, Özbek hikâye anlatıcılığında yukarıda belirtilen sanatsal özellikler bağlamında farklılık gösterir. Öncelikle, eserin birinci katmanındaki anlamını anlamaya çalışalım. Hikâye, eski dönemin zulüm yılları hakkında bilgi verir. Zulüm politikası, "kulaklaştırma"nın zirve yaptığı kanlı yılların tasviri, Özbek edebiyatında geniş bir kapsama sahiptir. Yazar Nazar Eşankul'un eserlerinin çoğuna bu konu öncülük eder. "Ajr" ("Ödül") hikâyesinde de eski ideolojinin yetiştirdiği – Unsur'un fani dünyada, kendi vatanındaki köylülere yaptığı cahillik hakkında söz edilir. O, hatta kendi babasını bile acımadan, babası kendisinin köylülerin hayatına mal olan eylemlerini onaylamadığı için, makam hevesiyle babasını sürdüğü atı uçurumdan atarak öldürür. Bu durum, yine babakatli şeklinde devam eder. Köyün şarkıcısı Samad bahşiyyi (aşık) düğünde söylediği babakatilliği konu edinen halk şarkısında "babakatil dedin, hain sensin" diye suçlayarak uzak bir çöle gönderir. Begmat polvon (pehlivan), Hasan çolak (topal)ları da köydeki yasa gitmeleri nedeniyle suçlayarak hayatlarına mal olur.

Hikâyede Zubayda, Samad bahşi (halk destanlarını söyleyen aşık), Begmat pehlivan, Hasan topal, Ne'mat kel gibi karakterler aracılığıyla gerçek zaman ve mekân anlaşılır. Eserdeki Zubayda karakteri en masum, suçsuz insan olarak tasvir edilir. Kör olması nedeniyle bu dünyanın alçaklıklarını, cehaletlerini gözleriyle görmemesi, bu durumun kızın kalbinin temiz bir dünya olduğunun bir simgesi olarak ifade edilir. Metinde onun anlatıldığı lirik monologlar, hikâyeye ayrı bir ton katmakta ve onun tüm sesiyle şarkı söylemesi dünyayı, toplumu temizleyen bir güç olduğuna dair sembolik bir anlam vurgulanmaktadır. Hikâye metninde bu monologun sık sık verilmesi, eserin tonunu sadece sağlamakla kalmayıp, zamanların değişimini de gerçekleştiren bir yöntem olarak kullanılmıştır. Ayrıca, zaman ve mekânın hayat ve ölüm, iyilik ve kötülük, güzellik ve cehalet gibi ebedi gerçekler karşısında çaresiz kaldığı ve bu kavramlarla sürekli diyalektik bir ilişkide olan birlikler olduğu fikri pekiştirilir.

Baba ve oğul arasındaki diyaloglar aracılığıyla ise zaman ve mekân irrasyonellik kazanır. Dünya hakkındaki tasavvurlar yol, tarla gibi sembolik mekânlar aracılığıyla anlaşılır. Yani metinde şöyle tasvir edilir: "Yol sanki cehenneme götürüyormuş gibi sıcaklık giderek artıyordu", veya "Yolun kesip geçtiği tarla bomboş yatıyordu, çevreleri (Begmat pehlivan ve Hasan topal'ın – N.Ch) çırpınılarından dolayı toz içinde kalmış kavrulmuş kemiklerle dolmuştu..." (Eşankul, 2008: 335) Metinde öncülük eden sanatsal zaman – gece yoluyla da ifade edilir. Nazar Eshonkul'un sıklıkla kullandığı bu sanatsal zaman birimi sembolik bir anlam taşır. Genel

olarak, sembolizm fenomenal varlığın objektifliğini yener, metafor ve semboller insanlığın varlık ufuklarını genişletir. Bu eserde anlaşılan o dünya – araf veya cehennem manzarası gece ile şekillendirilir. Bu gecede ve sonsuz yolda oğul, babasını omuzlarına alıp, kırk yıl durmaksızın adım atar. Güneş görmemiş gözler, omuzlar yorgun, kırk yıldır neden diye sürekli sorgulanan oğul “kendi seçtiği” yolda ızdırap çeker.

Hikâyede sanatsal zaman o kadar hızlıdır ki, kısa sürede bu dünya ve öteki dünya mekânları değiş tokuş olur. Zaman hem, mekân hem tasvirler, diyaloglar, monologlar aracılığıyla anlaşılır. Kahramanların yaşadıkları tasviri aracılığıyla yazar hikâyenin ritmik gerilimine, duygusal durumların dinamik değişimine ulaşmıştır. Kahramanların düşünceleri, diyaloglar arası hız uygun şekilde zamanın hem hareketini hızlandırmış, kapasitesini yoğunlaştırmıştır. Yazar, eser kahramanlarını kriz durumlarına yerleştirir, onları anlamak için ise okuyucuya çok uzun zaman gerekir. Sonuç olarak, hikâye zamanı ile okuyucu zamanı arasında keskin bir fark ortaya çıkar. Elbette bu doğal bir durum: ağır "yük"ü olan sanatsal bir eseri "sindirmek" her zaman zor olmuştur. Metnin bir diğer özelliği, sadece zaman ve mekânı yöneten hikâyeci karakteri değil, sanatsal yazarın da görünmez olmasıdır. Bu edebi olay, zaman ve mekânın değişim, evrim zamanını daha da kısaltmış ve öyküyü bütünleştirmiştir. Sonuç olarak karşınızda son derece yoğun ve titizlikle işlenmiş bir kompozisyon belirir.

Y.M.Lotman'ın vurguladığı gibi, “Edebi eserdeki sanatsal mekân – bu süreklilik olup, içinde karakterler yer alır ve hareket gerçekleştirilir. Zeka sürekli olarak okuyucuyu sanatsal ve gerçek mekânı tanımlamaya teşvik eder. Bu tür bir algıda gerçeklik tohumu vardır, çünkü onun uzay dışı ilişkileri modelleme işlevi ortaya çıksa bile, sanatsal mekân metaforunun ön kısmı olarak onun gerçek doğasının fikrini korur.” (Lotman, 1988:112). Coğrafi mekân ve zihnimizdeki mekân edebi eserde birbirine uyum sağlar. Bu orantılılığın tasvir biçimleri de semboller temelinde olabilir. “Ajr” hikâyesinde, yol, tarla, mezarlık, mağara gibi mekânın sembolik ifadeleri; gerçek mekânlar: belirli bir köy, Kökçiya (Kökeğim), Kökabuloq (Kökapınar), Körogan dağı olup, mekânın her iki türü de belirli olaylar, durumlar geçen aktif bir adres görevi görmüştür.

Özellikle, metinde mezarlık, ölmüş ve ruhsal olarak uyanık bedenlerin bulunduğu bir yer olarak tanımlanır. Mezarlıktaki bilinmeyen bir ses monolog şeklinde düşüncelerini dile getirir: “Yan taraftaki mezarı birisi süpürüyor, süpürgenin sesi duyuluyor. Yanımda yatan çocuk uykulu bir kahkaha attı... Yeraltı dünyası ne kadar engin! İnsanlar buraya tekrar ölmek için gelir... Yan tarafımdaki kız yine hıçkırıklarla ağladı. Aşık olduğu genç ile buluşurken kardeşleri tarafından bir uçurumdan atılmış. Bu dünya ne kadar korkunç. İnsanlar üzerinde her zaman kötülük hüküm sürer...” (Eşankul, 2008:330). Bu tasvirlerden anlaşıldığı üzere, bu dünya ile öteki dünya arasındaki küçük bir konaklama yeri bu mezarlıktır. Yazar, bu monolog aracılığıyla gerçek ve hayali mekânları birbirine uyumlu hale getirir. Bu tasvir sentezi aracılığıyla, okuyucunun bakış açısı anında bir mekândan diğerine geçer ve her iki mekân arasındaki mesafe bir noktada birleşir. Hikâyede bu tasvird-

en sonra diyalog aracılığıyla Ne'mat kel'in kızını ve onun yetiştirdiği çocuğu balta ile öldürdüğü haberi ile fani dünyanın mekânı anlaşılır. Ayrıca, yukarıdaki monologda bahsedilen kötülüğün egemenliği bu karanlık tasvir aracılığıyla kanıtlanır. Görünüşe göre, tasvirler arası bu geçiş eserin temasını tamamlar.

Bir diğer sembolik mekân sonsuz yol – bu dünyada baba ve oğulun konuşması gerçekleşir. Baba ölümünden sonra oğlunun yüzünü görür: Baba için oğlunun kendisini kasıtlı olarak öldürmesi ve ardından feryat etmesi korkunçtu. Ancak zaman geçer (metinde anlık bir anda) oğul ölür ve babasıyla karşılaşır. Oğul babasını öper ve sınırsız, alev nefesi saçan yolu geçmeye mahkûm edilir. Baba oğluna şöyle der: "...sen ne kadar çok insana zulmettin, ne kadar çok masumu hapse attın veya öldürttin. Yaptığın her iş için beni onların ataları azarlar. Ben ise orada senin bir sonraki kötü niyetinin kurbanının kim olacağını, onun yakınlarının kaç kişi olduğunu merak eder, yüreğim ağzımda beklerdim... Sen ölümler arasında yeniden dirilirken, basit bir 'Neden yaşadım?' sorusuna bile cevap veremezsin. Seni hatta sıradan ölümler bile kendi saflarına katmaz, seni kum fırtınasıyla kaplı çölde yalnız başına ebediyen dolaşırsın, ebediyen! Bu çöl hiçbir zaman sona ermeyecek; aylar, yıllar, nesiller sona erer, ama bu çöl hiçbir zaman sona ermez..." (Eşankul, 2008:324). Tasvirlerden görülebilir ki, sadece mekân değil, aynı zamanda zamanda sembolik bir anlam taşıyor ve hayali sonsuzluğa doğru birleşiyor. Sonuç olarak, hikaye içeriğinde sembolik-metaforik mekân ve zaman, baba imgesinin belirli düşünceleri ifade etmesine olanak tanımıştır. Aşağıda bu tür düşüncelerden birini sunuyoruz: "- Sizin büyük hatanız, Onu takip etmenizdi. Onunla birlikte, her şeyi takip ettiniz. Aslında her şeyin başlangıcı Oydu. Çünkü O dünyanın ismiydi, O bu ebedi dünyaya isim veren, süsleyen ustaydı. Dünyayı Ondan ayırmak mümkün değildi... Bunu kabul etmediniz..." (Eşankul, 2008:322) Bu ifadedeki O, Allah, Yaratıcı kastedilmiştir. İncancına göre, insanlığın Allah'ı unutmaması, cehaletin artması, kötü eylemlerin çoğalması veya tersi, herkesin öteki dünyada hangi mekânı bulacağını kendisi belirler. Hikayede bu, zaman ve mekânın sebep ve sonuç felsefi-diyalektik kategorisi gibi ilişkilendirildiği anlaşılıyor.

Hikayeye başka bir açıdan yaklaşıldığında, dizginlenemeyen ve çeşitli yönlerdeki zaman akımları, çeşitli sınırlardaki veya sınırsızlıktaki mekân bize mitopoetik zaman ve mekânla özgü müjdelere verir. Çünkü, "Mitin düzensizlikle sınırlı, felaketli veya bilinçsiz süreçlerle ilişkili bazı yönleri, kolektif veya bireysel bilinci arketip gücüne boyun eğdirme riskini barındırır" (Миңделл, 1993:182). Mitopoetik mekânın düzensizliği ve zamanın çeşitli akımlara sahip oluşu, eserin poetikasına başka bir açıdan yaklaşılmasını, analiz edilmesini gerektirir. Bu eserin mitopoetik yorumunu sunabilen bilim insanlarından biri olan N.Sizdikbayev şöyle yazmaktadır: "Hikaye, insan hayatının karşılıklı bağlantısını, tarih ve dünya yasalarının küresel problemlerini baba ve oğul ilişkilerinin tam gerçekçi tasviri ile organik olarak bağlar. Hikayedeki neo-mitolojik değişimlerin temeli sadece insanın eylemleri için ödüllendirme senaryosu ve Oidipus kompleksi motifleri değil, aynı zamanda başlangıç ritüelinin arketipik motifleri olup, bu ritüelin proto-senaryo şeması 4 aşamadan oluşmaktadır: ayrılış (önceki aile ilişkilerinin kesilmesi); sem-

bolik ölüm; ölümler diyarında sembolik kalış olarak bilgelik, ataların biriktirdiği yaşam bilgisiyle donanmak ve geri dönüş (yeni nitelikteki sembolik diriliş)” (Sızdıkbayev, 2012:108). Hikaye sanki insanlık evriminin koşullu-simbolik ifadesine benzer. Yaşam ve ölümler yüzleşen insanın gerçek yüzü gerçeklikle, vicdanla çarpışır. Burada iyilik ve kötülüğün ebedi mücadelesi, mitolojik düşünce örneklerini hatırlatır: “Hikaye metni, Orta Asya'nın birçok halkı arasında bulunan Kayumars efsanesine dayanan benzetmelerle doludur. Kayumars, kötülük ruhu Ah-ri-man'ın omuzuna çıkararak yolculuğa çıkar. Kötülük ruhunun omuzunda oturan yol-cunun gözüne dünya ona en mat haliyle görünür” (Sızdıkbayev, 2012:108-109). Bu tür dualistik bakış açısı aslında, her eserin temel kök sonucudur. Çünkü insanlık var olduğundan beri, tam olarak bu iki kutup arasında çekişir: bazen birine yaklaşırken, bazen birinden uzaklaşır.

Öykümüzde dikkatimizi çeken başka bir işaret de sakat süvari savaşçı betimlemesidir. Bu konuda da N.Sızdıkbayev'in araştırmalarında sağlam fikirler vardır. Ona göre yazar, bu imgeyi antik tarih kahramanı, rivayetlerin kaynağı Emir Timur'a atıfta bulunarak kullanmıştır. (Sızdıkbayev, 2012:111-112) Bizce de, eserde bahsedilen Köragon dağı boşuna zikredilmemiş. Bu mekân da “Köragonlu” bağlamına, yani Emir Timur'a bir göndermedir. Genel olarak, “neomitolojizm eğilimleriyle bağlantılı eserlerin tipolojik özelliği şudur ki, bunlarda mit işlevini yazarın edebi metinleri kendisi yerine getirir, mitolojilerin rolünü ise birincil mitlerden alıntılar, parafrazlar ve işaretler yerine getirir” (Savin, <https://cyberleninka.ru/article/n/prostranstvo-vremya-mifopoetiki-individualnogo-i-obschestvennogo>) Sonuç olarak, Nazar Eşankul'un “Ajr” (“Ödül”) hikayesi zaman ve mekânın mitopoetik yorumu aracılığıyla anlaşılan gerçekler: Özbekistan'daki eski dönem - Sovyet politikasının çelişkileri sorunu ve ardında gerçek anlamda İnsan olarak yaşamak, insanlık koşulları hakkında ebedi konular gündeme getirilmiştir.

Nazar Eşankul'un “Maymun yetaklagan odam” (“Maymun Yöneten Adam”) adlı hikayesi, yukarıda belirlediğimiz konuyla ilgili yönleriyle dikkat çekicidir. Yazar, hikayenin doğuş tarihi hakkında şöyle demektedir: “Bana ‘İnsan kendi ömrünün ressamıdır, herkes nasıl yaşarsa, öyle bir tablo çizer, günleri, mevsimleri, ömrün mevsimlerini çizer’ diye bir düşünce geldi” (Eşankul, 2014:121). Hikayedeki ressam adam da tam olarak böyle – kendi kaderinin yaratıcısıdır. Sovyet ideolojisinin yüksek uçan fikirlerinin etkisinde yaşamış, fikir yürütmüş, zamanla düşüşe geçen fikirler karşısında kimliğini kaybetmiş bir kader sahibidir. Olaylar üç yıl önce gerçekleşmiş ve hikaye bir genç tarafından anlatılmaktadır. Genç adamın gözünden tasvir edilen adamın evi, yazarın bu şekilde karakterin sosyal “vahşiliği”, yalnızlığı, harap olmuş duyguları ve aldatılmış bir geçmişin çirkin trajedisine işaret etmesiyle, “Eski tarzda yapılmış, dar kapıdan içeri girdim: adam büyük bir verandada sepet sandalyeye oturmuş, önündeki resme eğilmişti. Adamın evi lüks, genişti, ama terkedilmiş bir alan gibi boştu. Direkler ve çerçeveler çürümüştü, genel olarak, avludan çirkin ve kötü bir koku geliyordu. Çirkin koku, kar altında bakımsızlıktan yıpranmış bahçeden, evin tahtalarından ve verandada birikmiş çeşitli resimler yığımindan geliyordu: pis koku ise çöp kutusundan geliyordu.

Aklıma birden bu çöp kutusunda adamın ömrü boyunca biriktirdiği çöplerin olabileceği düşüncesi geldi. Kokudan midesi bulanana ben, adamın oturduğu veran-daya doğru yöneldim” (EŞankul, 2022:4) Eski tarzda yapılmış, zamanında geniş ve görkemli evlerden biri olan, daha sonra terkedilmiŐlik haline bürünen mekân tasviri, önce yüksek mevkilerde olan, sonra ise doğruları yanlıŐ sanan birinin düşüŐünü işaret eder. Mekânın bu Şekilde tasvir edilmesi, karakterin kiŐilik özellikleri ve ruh hallerini daha belirgin bir Şekilde ifade etmeye hizmet etmiŐ olabilir. Bu ev ve dar sokak tasvirlerine uygun olarak yaŐlı adamın imgesi, hikayenin mekânsal fonunda yabancı, tuhaf, eskilik, sahtelik, piŐmanlık gibi anlamsal işaretler taşır. Ayrıca, yazarın tarzına özgü semboller, hikayenin gerçeklik kapsamını geniŐletmeye, eserin fikrini daha da açıklığa kavuŐtırmaya hizmet eder: “Maymun Yöneten Adam” hikayesinde, tüm ulusun trajedisinin kronolojik düzeni sanatsal sembollerde açıklanır ve Özbek ulusunun tarihinde yaŐanan ulusal trajediler bir diziyeye dizilir. Her bir resmin altına numaralar konur. Tüm romanı anlatan değerli bir olayı küçük bir hikayeye sığdırır, düşüncesini semboller aracılığıyla ifade eder. “1957”, “1947”, “1937”, “1928”, “1926”, “1921” yılları, Türkistan tarihinde ateŐ kırmızısı renkli tarihlerdir. Ulusun acı dolu günlerini kısa ve öz bir Şekilde söyleyebilme, tasvir ve yorumdaki özgünlük yazarın ustalılığından haber verir” (Tölaganova, <https://oyina.uz/uz/article/888>) Dolayısıyla, hikayede sunulan büyük tarihsel zaman ve olaylar semboller aracılığıyla verilmiŐtir. Sonuç olarak, küçük eserde sanatsal zaman kısa, imalı, ancak kapsamı geniş, yoğun bir ölçeğe sahiptir.

Hikaye senaryosu bütün bir kiŐ mevsimini kapsar. Eserdeki bu sanatsal zaman, mevcut gerçeklikle uyumlu olduğu söylenebilir. Resim yapan yaŐlı adam, dondurucu, sessiz bir kıŐta hayatının soğuk itiraflarını yaptıktan sonra, baharda gözlerini yumdu. Bahar mevsimi hikayede yeni bir dönemin, yeni bir zamanın doğumunun simgesidir. Sanatsal zamanın bu Şekilde deđiŐmesi, eserin sosyal, ulusal-tarihsel yönlerini genişletir. Burada belirtmek gerekir ki, stil küresel olsa da, tarihimizin bu tür üzücü, kara günlerine işaret etme, eski sosyal-siyasi süreçlerin kiŐisel çöküŐe yol açması tasviri, halkın derdini dile getiren hikayenin ulusal temellerini gösterir.

Bu hikayedeki mitolojizm hakkında neredeyse hiç analiz, araŐtırma yapılmamıŐtı. Sadece edebiyatçı B.Jovliyev'in doktora tezinde bu konuya kapsamlı olarak değinildiğini belirtmek yerinde olur (Jovliyev, 2023). AraŐtırmacı, hikayenin çok katmanlı olduğunu vurgulayarak, çalıŐmada mitopoetik yorumu da yansıtır. Eserde özellikle maymun imgesinin sečilmesinin de ideolojik bir mit olduğunu yazar: “Bilindiđi gibi, Charles Darwin'in öğretisine göre, insan maymundan türemiŐtir. Sovyetler Birliđi ideolojisi, insanın kökenini ve evrenin yaratılıŐını, genel olarak, komünist kozmogoniye temel olarak almıŐtır. Mitoloji diliyle söylersek, maymun – Sovyetler Birliđi rejiminin “totemi” haline gelmiŐti. Sovyetler Birliđi ideolojisi, insanın maymundan türediğini öğretisinin temellerinden biri olarak yorumlamıŐtır. Bu yorum, ateizmin temel dayanağıydı. Yazar bunu çok derinlemesine anlamıŐ ve bu yüzden de rejimin manevi çöküŐünü göstermede özellikle maymun imgesini sečilmiŐtir. Mitologların ve mitin özünü analiz edenlerin ifadesiyle,

insanın maymundan türediği Sovyetler Birliği rejiminin, A.F.Losyev'in düşündüğü ideolojik “mit”iydi. Nazar Eşankul, maymun imgesiyle bu rejimin siyasi “mit”ine işaret eder ve hikayenin sonunda maymunun insanı ormana götürdüğünü, bu ile bu rejimin, onun fikirlerinin, görüşlerinin insanı hayvani eğilimlerin ve kanunların hüküm sürdüğü “orman”dan başka bir yere götürmediğini sembolik şekilde gösterir” (Jovliyev, 2023:57-58).

Sonuç. Söylemek gerekir ki, mitler yeni eserlerin yaratılması için her zaman bir temel işlevi görmüştür. Kempbell'in yazdığı gibi: “Dinler, felsefeler, sanat, ilkel ve tarihsel insanın sosyal formları, bilim ve teknolojinin ileri keşifleri, hatta uyku sırasında bizi rahatsız eden basit rüyalar bile efsanenin başlangıç, büyümlü halkasının parçalanmış görünümüdür” (Campbell, <https://www.mirf.ru/book>). Bu tür süreçler, insan ve onun bilinçaltı duyguları ile organik olarak bağlantılıdır. Mitler ve bilinçaltı deneyimleri, sanki birbirini tamamlayıcıdır; bu şekilde onlar edebi eserlerde birleşir, yaşarlar. Böylece, Nazar Eşankul'un eserlerinin çoğu bugün mitopoetik yorumlandığında, daha fazla yönünü, katmanlarını gösterir. Sadece hikayeleri değil, aynı zamanda büyük eserleri, romanlarının da mitolojik özellikleri, mitopoetik yorumları yazarın yaratıcılığına başka bir açıdan yaklaşılmasını gerektirir; eserlerin sanatsal özgünlüğünü ortaya koyar.

KAYNAKLAR

1. Jovliyev, B. (2023). Sanatsal Eserde Mitopoetik Yorum ve Sanatsal İmge (Yazar Nazar Eşankul'un Eserleri Örneğinde). Felsefe doktora tezi.
2. Кэмпбелл, Дж. (1988). Герой с тысячью лиц. <https://www.mirf.ru/book/>
3. Лотман Ю.М. В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь.
4. Минделл, А. (1993). Работа со сновидящим телом//Московский психотерапевтический журнал. № 2.
5. Сыздыкбаев, Н.А. (2012). Художественный неомифологизм в литературе второй половины XX века. -Ташкент: Мумтоз сўз,..
6. Савин, П.Н. Пространство-время мифопоэтики индивидуального и общественного. <https://cyberleninka.ru/article/n/prostranstvo-vremya-mifopoetiki-individualnogo-i-obschestvennogo>
7. Tölaganova, S. XXI. Yüzyıl Romanını Nazar Eşankul Yazabilir. <https://oyina.uz/uz/article/888>
8. Eşankulov, J. (2019). Mit ve Sanatsal Düşünce. - Taşkent: Bilim.
9. Eşankul, N. (2014). Benden "Ben"e. - Taşkent: Akademnashr.
10. Eşankul, N. (2008). Yalpız Kokusu / Hikaye ve Anlatılar Toplamı. - T.: Doğu.
11. Eşankul, N. (2022). Seçmeler: I. Cilt. - Taşkent: Akademnashr.

Нилуфар Чулиева (Узбекистан)

Назар Эшанкул в рассказах о времени-пространстве и художественном мифологизме

Аннотация

Произведения устного народного творчества, являющиеся древними образцами культурного наследия тюркских народов, служили развитию общетюркской литературы. Примеры устного народного творчества, включая мифы и эпосы, на протяжении веков оставались уникальным источником, передающим исторические корни человечества, благородные идеи и высокие идеалы. В устном народном творчестве нашли свое выражение мечты и цели каждой нации, ее мышление, национальный образ жизни и мировоззрение. Поэтому в современную эпоху глобализации — при различных духовных, идеологических угрозах и растущем негативном влиянии «массовой культуры» в сложное время, изучение фольклора, являющегося источником национальной культуры, его влияние на современную литературу и синтез, имеют чрезвычайно важное значение. Этот процесс демонстрирует национально-культурные взгляды каждой нации, ее мудрость, в общем, вес духовного наследия тюркских народов. Исследования в этом направлении узбекского литературоведения показывают, что влияние фольклорных произведений на узбекскую литературу заметно. Особенно в последние годы одной из особенностей узбекских прозаических произведений является попытка понять мир с помощью мифологического взгляда и мифопоэтических форм. Изучение произведений с этой точки зрения позволяет оценить влияние фольклора тюркских народов на письменную литературу, определить особенности узбекской литературы, ее принципы развития. Также вносит новые научно-теоретические выводы по ряду вопросов, таких как художественность произведений определенных авторов, творческая концепция и стиль. В данной статье задачей является предоставление мифопоэтической интерпретации произведений Назара Эшонкула, определение эстетики художественно-мифологического мышления автора, его художественного стиля. Через анализ конкретных рассказов предполагается определить особенности современной узбекской прозы, показать формально-функциональные особенности художественного времени и пространства. В ходе анализов были сделаны выводы о мифологическом пространстве в жанре рассказа и его поэтике.

Ключевые слова: *рассказ, фольклор, миф, мифопоэтика, мифический метод, мифопоэтическая форма, художественное время, художественное пространство, подсознание, символ.*

Nilufar Chulieva (Uzbekistan)

Time-space and artistic mythology in stories by Nazar Eshonqul

Abstract

The works of oral folk literature which are among the oldest examples of the cultural heritage of Turkic peoples, have significantly served for the development of all-Turkic literature. Samples of folklore, including myths, epics, have been a unique source of historical roots, good ideas and high ideals of humanity for centuries. In oral folklore, each nation's dreams and aspirations, ways of thinking, national lifestyle, and worldview have found expression.

Therefore, in today's era of globalization, folklore literature is proving to be more relevant than ever in a complex situation where various spiritual and ideological threats and the negative influence of "mass culture" are increasingly strong. Therefore, it is necessary to study folklore, which is the source of national culture, and to study its influence and synthesis on modern literature. This process shows the importance of the national-cultural views, wisdom, and spiritual heritage of the Turkic peoples of each nation. Researches of Uzbek literature in this direction show that the influence of folklore works on Uzbek literature is significant. Especially in the following years, one of the distinctive features of Uzbek prose works is the attempt to understand the world by means of mythological views and mythopoetic forms. Studying the works from this point of view makes it possible to assess the impact of the folklore of the Turkic peoples on the written literature, to determine the specific characteristics of Uzbek literature and the principles of development. It also involves drawing new scientific-theoretical conclusions on a number of issues such as the artistry, creative concept and style of certain creative works. The purpose of this article is to provide a mythopoetic interpretation of stories by Nazar Eshonqul, to determine the author's artistic mythological thinking aesthetics, and artistic style. Through the analysis of certain stories, it is intended to determine the unique art of modern Uzbek storytelling, to show the formal and functional characteristics of artistic time and space. During the analysis, conclusions have been made about the mythological space and its art in the narrative genre.

Key words: *story, folklore, myth, mythopoetics, mythical method, mythopoetic form, artistic time, artistic space, subconscious, symbol.*
